

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A házasság megszűnésének szabályozása a történelem folyamán

Szerző: dr. Zana Gabriella

1. Ókori társadalmak

A patriarchális ókori társadalmakban a feleség eltaszításával szakították meg a házastársi kapcsolatot, amit *repudiumnak* hívtak.

Athén

A kifejezett görög jogban a családjogra már a monogámia jellemző. A házasság kezdetben itt is szökötetés, leányrablás, később vásárlás útján jött létre. Spártát kivéve a nőknek a házasságban kevés joguk volt. A patriarchális rendszer idején a nő kezdetben apja, majd férje hatalmába került. A férj eltaszíthatta, házasságtörés esetén megölhette feleségét. Egy férjhezett nő elcsábításáért viszont a férfiak -Szolón törvénye szerint-csupán 20 drachma megfizetésére voltak kötelezhetőek. A válás ismert volt, a nőnek az arkhón előtt írásban kellett kérnie.¹

Spárta

A spártaiak védték a házasságot, bár a monogámia még nem volt általános. A férj - és feleségcsere nem ütközött erkölcsi normákba és jogszabályok sem tiltották, ha az a tökéletesebb utódnemzés reményében történt. A nők fontos szerepet töltöttek be a polisz kormányzásában, mivel a gyakori hadjáratok miatt rájuk hárult a védelem szerepe. A folyamatos utánpótlás érdekében a militarizált államnak szüksége volt az egészséges utódokra. Ezzel magyarázható a nők kitüntetett helyzete és többletjogosultságai a többi ókori társadalomhoz képest.²

Róma

Érdekes módon a rómaiak a családi viszonyaikat hatalmi viszonyként fogták fel. Ez az oka annak, hogy a házasság intézménye kezdetben szinte kizárólag hatalmi viszonyként jelentkezett. Ennek alapján a feleség a férj korlátlan hatalma alatt állt. (Manuszos házasság) A házasságot megszüntethette:

a) halál: az egyik fél halálával természetesen megszűnt a házasság is. Ezzel szemben az eltűnés nem szüntette meg automatikusan a házasságot, de meghatározott idő elteltével az eltűnt személy házastársa elválhatott vagy házastársát holtta nyilvánítatva új házasságot köthetett.

b) *capitis deminutio* (státuszváltozás): a maxima (szabadság elvesztése) és a média (római polgárjog elvesztése) megszüntette a római házasságot, a minima (civiljogi rokonságból való kiválás) csak a manust szüntette meg.

¹Gönczi-Horváth-Stipta-Zlinszky: Egyetemes jogtörténet, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó 1997.

²Gönczi-Horváth-Stipta-Zlinszky: Egyetemes jogtörténet, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó 1997.

a) válás: minden hatósági közreműködés nélkül megszüntette a manus nélküli házasságot, akár a felek közös akaratából történt (divortium), akár egyoldalú nyilatkozattal került rá sor. (Repúdiium: feleség eltaszítása.) Csupán a principátus elején írta elő a "lex Iulia de adulteriis coercendis" (Kr.e. 18.), hogy repudium esetén a válni kívánó fél 7 tanú előtt jelentse ki akaratát. Constantinus a repudiumhoz meghatározott válóokok fennforgását kívánta meg. (PL: súlyos bűncselekmények elkövetése.

b) a manusos házasságot ezeken kívül a manus megszüntetése is előidézhette. A manus alatt álló feleség eltaszítását büntették.³

2. A házassági kötelék felbontása a középkorban

2.1. Kánonjog

A katolikus tanítás egyik alaptétele, hogy amit Isten egybekötött, azt ember szét ne válassa, így a házasság szentsége Istentől eredő természetjogi intézmény.⁴ Lényeges tulajdonságai az egység és felbonthatatlanság. Jogképes felek törvényesen kinyilvánított beleegyezése hozza létre. Törvényesen kinyilvánítottnak vélelmezi a jog a beleegyezést, ha legalább az egyik fél a katolikus egyházban lett megkeresztelve, vagy oda visszatért és megtartották a kánoni formát, továbbá a felek között nem állt fenn érvénytelenítő akadály. Amennyiben ilyen eset áll fenn, a házasság eleve érvénytelen, tehát ismét nem lehet szó felbontásról. Az érvénytelenítési okok a következők: korhiány, impotencia, valláskülönbőség, rokonság, sógorság, fennálló kötelék, tisztasági fogadalom, ítélőképesség hiánya, tévedés, megtévesztés.⁵

2.2. Ortodox egyházi házasságjog

Az ortodox egyház kánonjoga lehetővé teszi a házasság felbontását a következő esetekben:

- házasságtörés (amikor is a vétkes fél nem léphet új házasságra)
- hitehagyás
- férj püspökké szentelése
- az egyik házastárs szerzetesi fogadalma

Világi jogi válóokok, amelyeket az ortodox egyház is akceptál:

- államellenes összeesküvés
- az egyik házastárs eltűnése

³Földi-Hamza: A római jog története és institúciói Bp., Osiris kiadó 2000.

⁴Roszner Ervin: Régi magyar házassági jog, Bp., 1887.

⁵Csordás Eörs M.: A katolikus kánoni jog, in: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó

- a férj képtelensége a házastársi kötelesség végzésére

Jelenleg minden helyi ortodox egyház igyekszik a házasságjogát a maga lehetőségeihez és az államban való helyzetéhez igazítani. Így például Bulgáriában a polgári válás automatikusan maga után vonja az egyházi házasság felbontását is.⁶

2.3.Református jog

A református egyházjog folyamatos fejlődésében könnyen megragadható a házasságjog kialakulásának időpontja: II. József patentális levele a házasságról. A házasságnál a felek szabad megegyezése a fő, ami ezt gátolja, a házasság érvényét is megrontja. A házasság kényszer, tévedés, illetve formai okok miatt lehet semmis, de egyébiránt felbontható. A felbontási okok a következők:

- az egyik fél alkalmatlan házassági kötelezettsége elvégzésére
- a házastárs durva bánással illeti társát vagy vétekre, erkölcstelensége csábítja
- az egyik házastárs a másiknak életére tör vagy paráznaságot követ el
- a házastárs elhagyja a másikat
- mindkét fél kívánja a válást⁷

3. Házasság felbontása a polgári társadalmak idején

3.1.Franciaország

A történelem a francia forradalomnak tulajdonítja válás engedélyezését. Valóban a forradalom után a válás számos módját ismerték. René Floriot neves francia ügyvéd szerint azonban téves az a feltételezés, hogy a francia forradalom vívmánya volna az a törvény, amely megengedte a válást. Szerinte ugyanis az érdem Nagy Frigyes porosz királyé, aki 1752-ben olyan törvényt alkotott, amely lehetővé tette a válást. A francia törvényhozás 1792-ben tette lehetővé a polgári válást. A következő okokra lehetett hivatkozni: egyik házastárs súlyos vétkessége, elmebetegsége, hosszú távolléte vagy összeférhetetlen kedélyállapota. Azonban Franciaországban ez a liberális hullám nem tartott sokáig: Napóleon szűkebbre szabta a lehetőségeket, a Code Civil ugyan ismerte a közös megegyezéses válást, de feltételeit olyan szigorúan állapította meg, hogy azok szinte teljesíthetetlenek voltak.⁸

⁶Berki Feriz: Az ortodox kánonjog alapvonásai és azok magyarországi vetülete, in: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó

⁷Bajusz Ferenc: Jegyzetek a református egyházjogról, in: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó

⁸Rév Erika: Váloperek krónikája, Bp., Kossuth kiadó, 1986

3.2. Porosz jog

1794-ben vezették be a kötelező polgári házasságot és szabályozta a házasság felbontását.⁹

Európának számos olyan országa van, ahol még a XX. Század utolsó évtizedeiig a házasság felbonthatatlannak számított. Például: Olaszország és Spanyolország.

4. Magyar polgári szabályozás

4.1. A házasság felbontása 1894. előtt

A házasság és a válás feltételeit hosszú évszázadokon keresztül az egyházak irányították. A tridentin zsinat kimondta: „Amit az Isten egyesített, azt ember szét nem választhatja.” A következő okokra lehetett csak hivatkozni: ha erőszakkal vagy az egyik fél beleegyezése nélkül kötötték meg vagy „nem hálták el”. Ezen túl még a bírászkodás is az egyházat illette meg ezekben az ügyekben. II. József 1781-ben törvényileg lehetővé tette a válást a felvilágosult abszolutizmus elveinek követése alapján.¹⁰

4.2. A házassági jogról szóló 1894. évi törvénycikk

1894-et jelentős dátumnak tekinthetjük: a Házassági törvény megalkotása. Két tendencia érvényesült: egyik, hogy széles körben engedélyezzék a válást, másik, hogy a bontásnak kivételesnek kell maradnia. E törvény elismerte a házasság elvi felbonthatóságát, de csak mint végső eszközt, ugyanis a házasság sem időhöz, sem feltételhez nem volt köthető, és az élet egész tartamára szólt. A házasság megszűnése három módon következhetett be:

- az egyik házastárs halálával
- holtta nyilvánítás alapján kötött új házassággal
- bírói felbontással

A törvény ismerte az abszolút és a relatív bontó okokat.

Abszolút bontó okok¹¹:

- házasságtörés, természet elleni fajtalanság, kettős házasság
- hűtlen elhagyás
- élet ellen törés, súlyos bántalmazás
- súlyos büntetésre elítélés

---

⁹Rév Erika: Váloperek krónikája, Bp., Kossuth kiadó, 1986

¹⁰Csiky-Filó: Családjog I, Pécs, Institutiones Juris, 1998.

¹¹Csiky-Filó: Családjog I, Pécs, Institutiones Juris, 1998.

Relatív bontó okok¹²:

- házassági kötelességek szándékos és súlyos megsértése
  - családhoz tartozó gyermeknek bűncselekményre, vagy erkölcstelen életmódra való csábítása
- erkölcstelen életmód folytatása
- enyhébb büntetésre ítézés

Feltétlen bontóok esetén a felbontást a vétlen fél kérelmére ki kellett mondani. Feltételes bontóok esetén a bíró mérlegelte, hogy felbontsa-e a házasságot. Ht. a vétkességi rendszert és elvet követte, amelynek alapján a házasság felbontása csak a vétlen fél kérelmére történhetett és csak akkor, ha a vétkes fél bizonyos magatartást tanúsított. A vétkességhez szankciók kapcsolódtak, pl.: a vétkes feleség nem kaphatott nőtartást, nem viselhetette a férje nevét.

Ha az alperes vétkességét nem sikerült bebizonyítani, akkor a házasságot nem bonthatták fel. A közös megegyezést nemcsak hogy nem szabályozta, de szerette volna teljesen kiküszöbölni a törvény. Ha közös megegyezéssel szerettek volna válni, akkor ki kellett játszaniuk a szabályozást, erre a legjobb lehetőséget a "hűtlen elhagyás", mint törvényes bontó ok biztosította. Ez úgy történt, hogy a felperes kérte a házasság felbontását arra hivatkozva, hogy az alperes őt „szándékosan és jogos ok nélkül elhagyta” Ekkor a bíróság az alperest -,„hűtlen felet”- felszólította a visszatérésre. Ha az alperes ennek fél éven belül igazolatlanul nem tett eleget, akkor a házasságot a bíróság „hűtlen elhagyás címén” felbontotta. Ezt azért használták ki a felek, mert a hosszú huzavonát el tudták kerülni, és hamarabb szabadulhattak a házasságból.

A házassági jogról szóló 1894. évi törvénycikk a házasságnak bírói úton való felbontásán kívül az ágytól és asztaltól való elválást önálló intézményként szabályozta.

Az említett intézmény célja az volt, hogy akik között az együttélés tarthatatlanná vált, azonban lelkiismereti meggyőződésük sérelmével, vagy családjuk, gyermekük iránt való tekintetből a házassági kötelék felbontását kérni nem akarták, s hogy ezt mellőzhessék, lehetőségük nyílt a házassági életközösség bírói megszakítására. így lehetővé vált, hogy a felek az életközösséget újból helyreállítsák.

Az ágytól és asztaltól való elválasztás ugyanazokban az esetekben volt kérhető, mint a felbontás. Az ágytól és asztaltól való elválasztást mindkét házas fél kérhette.

---

¹²Csiky-Filó: Családjog I., Pécs, Institutiones Juris, 1998.

Az ágytól és asztaltól való elválásztás jogi eszköze a válóper, a házasság felbontásának jogi eszköze a házasságfelbontó per volt.

A válóper és a házasságfelbontó per közötti különbségek¹³:

- a válóper a házassági köteléket nem szüntette meg, a felbontó per igen
- ágytól és asztaltól elválásztás esetén a nő a férje nevét továbbra is megtartotta és viselte
- a házassági életközösséget visszaállították, ha a különélésre szabott idő letelte utáni három hónapon belül a felperes a házasság felbontását nem kérte

Az ágytól és asztaltól való elválást a házas felek bármikor megszüntethették az életközösség visszaállításával. Ez csak közös megegyezéssel történhetett. A bejelentés időpontjától kezdve a házasság helyreállt. Az elválasztó ítéletnek felbontó ítéletre való átváltoztatását a bejelentés után még közös egyetértéssel sem kérhették a házas felek. A felbontásra megállapított szabályok az ágytól és asztaltól való elválásra is alkalmazhatóak voltak, a fent említett kivételek figyelembevételével.

A Ht. 1895. október 1-én lépett életbe, tehát ettől a naptól lehetett felbontani a házasságot. A Statisztikai Évkönyv adatai tanúsítják, hogy még abban az évben (3 hónap alatt) 2129 bontó keresetet nyújtottak be a bíróságokhoz. Ez a szám később lassú növekedésnek indult: 1896-ban már 3134, 1897-ben 3487 keresetet adtak be. A bontó perekben az ítélezés első fokon nem a járásbíróságok feladata volt, hanem -mivel nagy jelentőséget tulajdonítottak neki - a törvényszékeké, majd a táblákhoz és a Kúriához kerültek. A tárgyalás előtt békéltető eljárást kellett lefolytatni és ha ez sikertelennek bizonyult, akkor került sor az érdemi tárgyalásra. A bíróság először fél-egy évi időtartamú ágytól - asztaltól való különélést rendelt el és ez után három hónap áll a házaspár rendelkezésére, hogy kérelmezzék a további eljárást. E hosszadalmas eljárás után kerülhetett sor a házastársak és a tanúk meghallgatására. Fellebbezésre volt lehetőség.

Egy 1945-ös rendelet változást hozott a már meglévő bontó okokhoz, további hármat csatolt, amelyeknek abban állt a jelentősége, hogy a vétkesség megállapítását mellőzték¹⁴. Ezek voltak:

- ötévi különélés után bármelyik fél kérhette a bontást

¹³Jancsó György: A magyar házassági és házastársi öröklési jog, Bp., Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1901.

¹⁴Csiky-Filó: Családjog I., Pécs, Institutiones Juris, 1998.

- a felek közös megegyezéssel kérhették a bontást, ha a házasságkötés óta már minimum két év eltelt
- ha a házastárs gyógyíthatatlan elmebeteg volt

A 6800/1945. sz. M.E. rendelet érintetlenül hagyta a bontó okok rendszerét, de bevezette a megegyezésen alapuló bontást. Az ún. 5 éves különélésen alapuló bontás tényállásának bevezetésénél pedig nem engedte meg a vétkesség vizsgálatát.

4.3. Emancipáció a jogalkalmazásban

A következőkben két korabeli jogesetet ismertetek. Jól megfigyelhető a nők helyzetének változása a bontóperekben, illetve a nemi diszkrimináció megszűnése a bírósági jogalkalmazásban.

XIX. Század: Z. Mihály könyvvizsgáló és D. Mária háztartásbeli 1875-ben kötöttek házasságot. Felperes: férj, aki arra hivatkozott, hogy a felesége a gyerekeket elhanyagolta, más férfival létesített kapcsolatot, elmebeteg.

Alperes: feleség, aki viszontkeresettel élt, amelyben azt állította, hogy éppen a férje volt az, aki tékozlóan élt, éjszakánként kimaradozott és jogos ok nélkül elhagyta őt. Ezen okok miatt ő is egyetértett a házasság felbontásával. A felek külön éltek már egy jó ideje. Az ügy érdekessége az, hogy első fokon a férj keresetének adtak helyt és a két kiskorú gyermeket az apánál helyezte el a törvényszék. Indokolás: az alperes a fent állítottakat nem bizonyította, a felperes a különélés jogos okait bebizonyította és a felperes keresetét a királyi törvényszék jogosnak találta. Tanúk is igazolták, hogy a feleség a gyermekeivel tényleg rosszul bánt, nevelésüket elmulasztotta, különélés ideje alatt vad házasságban élt egy másik férfival. A tábla az ítéletet helyben hagyta, azonban a Kúria elutasította a férj keresetét, mindkét bíróság ítéletét megváltoztatta és az alperes feleség viszontkeresete alapján bontotta fel a házasságot. Indokolás: az alperes nem tekinthető elmebetegnek, hanem csak elmegegye, akit viszont perképesnek tekint a bíróság. Gyermekeit nem hanyagolhatta el olyan mértékben, mint azt a tanúk állították (bár a Kúria is az apánál helyezte el a gyerekeket). Az idegen férfival folytatott viszonya sem volt megállapítható. Ellenben bebizonyosodott, hogy a felperes férj éjjelenként ténylegesen kimaradozott, házastársi kötelezettségeit megsértette. Ezért a Kúria a házasságot (a vétkességi elv alapján) a felperes hibájából bontotta fel.¹⁵

¹⁵Rév Erika: Váloperek krónikája, Bp., Kossuth kiadó, 1986

Per a XX. Század közepéről: Sz. József piaci árus és C. Erzsébet háztartásbeli 1939-ben kötöttek házasságot. A férj nyújtotta be a bontókeresetet. A törvényszék elutasította azt. Az eset lényege: A feleség nem sokkal a házasságkötés előtt ismerte meg Sz. Józsefet és nem tudta róla, hogy beteg. Az együttélés alatt rájött arra, hogy férje beteg, teste tele van kiütésekkel és fekélyekkel, amelyek a feleségben iszonyatot keltettek. Ez volt az oka annak, hogy a feleség elköltözött a lakásból. A másik ok, amiért elköltözött, az volt, hogy a férje kereset és foglalkozás nélkül maradt a házasságkötés után, ezért a feleségnek szolgálni kellett mennie. A férj a fentieket elismerte. A törvényszék azt állapította meg, hogy a férj nem próbálta meg tisztázni a feleségével a nézeteltérést, meg kellett volna nyugtatnia a feleségét, hogy a fekélye nem vérbajból származik és, hogy ő nincs fertőzésnek kitéve. A törvényszék megállapította, hogy az asszony nem azért ment férjhez, hogy ő tartsa el a férjét, tehát a feleség elköltözése jogosan történt, a férj visszahívó kérvényét a bíróság elutasította, ha nem így tett volna, akkor a feleség vétkességét kellett volna megállapítani a hűtlen elhagyásért. Az nem derült ki az esetből, hogy a feleség miért nem élt viszontkeresettel a házasság felbontását kérve.¹⁶

A korszakokat és vallásokat összevetve megállapítható, hogy a házassági jog egységes szabályozása a polgári korra alakult ki. Ezen szabályozás már közelít a mai szabályozáshoz. Sok különbség van, de e különbségek a kor fejlettségéből, és a folyamatos fejlődésből adódnak.

---

¹⁶Rév Erika: Váloperek krónikája, Bp., Kossuth kiadó, 1986

Felhasznált irodalom:

- 1.) Rév Erika: Válópererek krónikája, Bp. Kossuth Kiadó, 1986
- 2) Jancsó György: A magyar házassági és házastársi öröklési jog, Bp. Politzer Zsigmond és fia kiadása, 1901.
- 3)Csiky-Filó: Családjog I. Pécs, Istitutiones Juris,1998
- 4)Bajusz Ferenc: Jegyzetek a református egyházjogról, in:: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó
- 5)Berki Feriz: Az ortodox kánonjog alapvonásai és azok magyarországi vetülete, in: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó
- 6)Földi-Hamza: A római jog története és institúciói Bp., Osiris kiadó 2000.
- 7)Roszner Ervin: Régi magyar házassági jog, Bp., 1887.
- 8)Csordás Eörs M.: A katolikus kánoni jog, in: Felekezeti egyházjog Magyarországon, Bp., Unió kiadó
- 9)Gönczi-Horváth-Stipta-Zlinszky: Egyetemes jogtörténet, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó 1997.